

УДК [821.161.2Вовк+821.161.2Королева].091

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2025.3.2>

Ю. М. ГРИГОРЧУК

кандидат філологічних наук,

молодший науковий співробітник відділу давньої української літератури,

Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка Національної академії наук України, м. Київ, Україна

Електронна пошта: yuliahryhorchuk@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-9359-1334>

САКРАЛЬНІ ТОПОСИ КНЯЖОГО КИЄВА В ТВОРАХ НАТАЛЕНИ КОРОЛЕВОЇ І ВІРИ ВОВК: АСПЕКТИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

То – свідки суворі, мовчазні / Крізь війни, руїни, негоди,
В надземному, Божому сяйві / Віками підперті собори.
(Віра Вовк, «Собори», зб. «Ораторія хвали»).

Стаття присвячена аналізу інтерпретації сакральних топосів княжого Києва в творах Наталени Королевої і Віри Вовк. Особлива увага зосереджена на висвітленні образів Софії Київської, Золотих воріт і Києво-Печерської лаври. Підкреслено, що ці споруди описані не лише як артефакти сакрального мистецтва, а насамперед як значущі місця пам'яті, конденсатори культурних і духовних смислів.

Зазначено, що найчастотнішим у текстах є топос Софії Київської. Це багатозначний символ, що репрезентує сакральний центр Києва й України. У прозі Н. Королевої він уособлює духовну альтернативу світу зла, метафізичну надію на воскресіння з руїни, втілену в візії жінок-мироносиць. У поезії Віри Вовк – відображає ідею захисту, могутньої Божої опіки над Україною, персоніфіковану в образі Богородиці-Оранти.

Самобутніми є також художні образи Золотих воріт (символу княжої могутності) й Києво-Печерської лаври (втілення культурних надбань краю). Перший описаний через легендарно-апокрифічну канву, другий – через образи храмів: Успенського собору, дзвіниці (у Віри Вовк), а також через постаті ченців Києво-Печерського монастиря (у Н. Королевої).

Водночас простежено, що Н. Королева здебільшого інтерпретує події історичного минулого країни, осмислює патерикові сюжети, стилізує мову й виклад літописів. Віра Вовк, натомість, зображає актуальні події сучасності, залучає біблійну інтертекстуальність, метафоричне письмо, символіку.

Встановлено, що основою художньої інтерпретації образів Софії, Лаври і Золотих воріт у творах обох письменниць є історичний паралелізм, зіставлення часових площин Х ст. і XX–XXI ст. В цьому контексті сакральні топоси княжого Києва репрезентують ідею незнищенності українського народу та його духовних вартостей в горнілі драматичних випробувань минулого і сьогодення.

Ключові слова: Наталена Королева, Віра Вовк, сакральний топос, текст, інтерпретація, образ, символ.

Поставлення проблеми. *«Коли в душі виростає Київ над поясом Дніпра <...> Київ із золотими верхами над хвилястими вулицями, Київ із десятками прекрасних садів, – мені хочеться співати»* [Вовк 2003 : 163], – писала Віра Вовк в нарисі «Зустріч з Україною» після перших відвідин Києва в 1965 р. Суголосні рядки знаходимо в листі Наталени Королевої до Івана Огієнка від 6 січня 1958 р: *«Чому я стала українською письменницею? Бо <...> як побачила Київчину – власне Київ з його соборами, народом, то не могла позбутись думки – ні, пересвідчення – що ці люди нащадки стародавньої Еллади»* [цит. за : Копач : 15]. Тож, обидві жінки, хоч і не були уродженками Києва

й більшу частину свого життя провели за межами України, не приховують свого щирого захоплення від першої зустрічі зі столицею. Водночас це не лише хвилеве емоційне піднесення, натхнення природньою красою побаченого. За ним криється глибоке розуміння тисячолітньої ролі Києва в історії української землі.

Київ, а передусім його древні святині, постають у творах письменниць візуалізованими символами України, її націопростору. Ця семантика набуває особливої вагомості в часи переломних екзистенційних випробувань, таких, як Перша і Друга світові, які випали на долю Н. Королевої, чи Друга світова й сучасна російсько-українська війна, коли жила Віра Вовк. Руйнівні

за своєю суттю, трагічні, ці події спонукали до напруженого пошуку духовних орієнтирів, тривких основ власної культурної ідентичності, втіленням яких і стали в текстах авторок сакральні топоси княжого Києва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історіософські твори Н. Королевої й Віри Вовк уже були предметом наукових студій. Так, ідейно-естетичний потенціал прози Н. Королевої, його історичні й біографічні джерела вивчали О. Мох, О. Мишанич, А. Шпиталь. Інші вчені: В. Антофійчук, І. Набитович, І. Остащук досліджували релігійно-філософську специфіку текстів письменниці, а В. Василенко, І. Голубовська та В. Шевчук – художньо-стильові особливості її письма. Натомість знакові домінанти творчого почерку Віри Вовк, його тематичну й жанрову своєрідність аналізували О. Астаф'єв, Н. Гаврилюк, М. Коцюбинська, В. Мацько, Б. Рубчак (естетичні обрії поетичного світу) та І. Жодані, О. Смольницька, Т. Ткаченко й авторка цієї розвідки (художні особливості прози). Важливо, що чимало дослідників одноголосно підкреслювали притаманний Н. Королеві й Вірі Вовк інтелектуалізм письма і християнську аксіологічну спрямованість текстів. Відзначали також властиву їм україноцентричну тематику. Водночас досі не було проведено порівняльного аналізу доробку цих діаспорних письменниць, зокрема рецепції в їхніх творах глибинних кодів національної ідентичності, з-поміж яких вагоме місце займають образи давніх київських святинь.

Отже, **мета статті** – проаналізувати культурно-філософське наповнення сакральних топосів княжого Києва в творах Наталени Королевої і Віри Вовк, розкрити символічне значення цих локусів та виявити специфіку художньої інтерпретації у текстах кожної з письменниць.

Виклад основного матеріалу. Простір як місце вкоріненості людської екзистенції (М. Гайдеггер) постає однією з фундаментальних категорій сприйняття й осмислення світу. Водночас, за словами М. Еліаде, для «релігійної людини простір не є однорідним <...> існує священний простір, він могутній, значущий, і існують інші простори, не святі, позбавлені структури, стійкості...» [Еліаде : 12]. У творчості Наталени Королевої і Віри Вовк, авторок

із питомо християнським типом світобачення, таким сакральним простором є Україна, а на «українській ментальній карті» [Демська-Будзуляк : 81] – Київ із його давніми святинями, монументальними пам'ятниками княжої доби Х–ХІ ст., «золотого періоду» будівництва храмів, розвитку книжності, могутності й монолітності Київської держави. В доробку Н. Королевої висвітленню цього хронотопу присвячена окрема збірка «Легенди старокиївські» (1942–1943) – самобутнє осмислення української історії від найдавніших часів до ХХ ст. Як зазначає О. Мишанич: «Можна нині дивуватися сміливості і широті польоту наукової думки і художньої фантазії письменниці: вона написала двадцять п'ять легенд-оповідань, кожне з яких може стати предметом окремої розмови...» [Мишанич : 650]. Із цих двадцяти п'яти легенд вісімнадцять присвячені Києву та його давнім святиням. Не менш вагомим є і творчий доробок Віри Вовк. Він охоплює цілу низку текстів історичної й філософської тематики, у яких Київ із його сакральною топікою постає символічним центром України. Серед цих творів: повість «Вітражі» (1961), поеми «Триптих» (1982), «Іконостас України» (1988), поетичні збірки «Елегії» (1956), «Майдан» (2014), «Ораторія хвали» (2015), а також остання книга «Героїка» (2022). Прикметно, що в обох письменниць крізь історичну канву княжої минувшини зримо проступає драматична дійсність ХХ–ХХІ ст.: Друга світова, німецька й більшовицька окупації, період атеїстичного засилля і сучасної російсько-української війни. На тлі цих подій виписані образи давніх київських храмів – мовчазних свідків історії і невмовкаючих голосів пам'яті народу. Віковічні, могутні, знані у світі, вони слугують не лише своєрідними віконцями у трансцендентне (С. Аверинцев), а й зосереджують у собі глибинні коди національного буття, будучи, за П. Нора, «місцями пам'яті» [Нора], носіями культурних смислів.

Серед виведених у творах Наталени Королевої і Віри Вовк сакральних топосів княжого Києва прикметно вирізняються три локуси: Софія Київська, Золоті ворота й Києво-Печерська лавра.

Найчастотнішим за кількістю згадок у текстах письменниць є образ **Софії Київської** – пам'ятки українського зодчества ХІ ст.

Властиво, це не просто образ, а образ-символ, що поєднує в собі широку парадигму значень і конотацій, стаючи, таким чином, «знаком з безконечним змістом», укоріненим «у безмежному семантичному полі культури» [Кримський : 21].

«Свята Софія», «Стіна Нерушима», «Твердиня Мудрості» [Королева 1942 : 68, 69] – під такими назвами фігурує топос храму в Наталени Королевої. У «Легендах старокиївських» він виведений в оповіданнях «Нерушима стіна», «Перунове прокляття» і «Три Марії». Цікаво, що образ Софії окреслений передусім як ідеальна, нематеріальна сутність і лише потім – як собор, втілений у камені. Так, спершу він оприсутнюється в уяві давніх київських зодчих, натхненних проповіддю апостола Андрія про Божу Мудрість: *«Коли ж почули про відвічну Божу Мудрість <...> враз вирішили заложити на найвищому горбі перше каміння цієї “Стіни Нерушимої”»* [Королева 1943 : 36]; перегодом зринає у візії князя Ярослава Мудрого, який втілює задум будівництва собору, власноруч креслячи на папері *«плани храму Святої Софії – Премудрості Божої – царства Божого нерушимої стіни...»* [Королева 1943 : 47]; і лише опісля постає як вже збудований храм, поруїнований, але не знищений воєнними баталіями [Королева 1942 : 68].

Як сакральна точка всього українського світу Софія Київська репрезентує у текстах Н. Королевої ідею духовної опозиції простору хаосу, передусім тому міжконтинентальному степовому океану, що *«пролягав від Великої Китайської стіни до степів Монголії, до Центральної Азії і далі – до Прикаспію та України»* і був постійною *«стихією бур та кочових навал, які потребували матеріальної та духовної альтернативи»* [Кримський : 24]. Осмислюючи долю України від давнини до сьогодення, письменниця помічає в її історії наскрізний антагонізм двох сил: скитського й еллінського духу. В цьому сенсі храм Софії в Києві постає *«матеріальним втіленням <...> захисту від демонічних сил, непорушної стіни святості та духу»* [Кримський : 24].

Ця ідея промовисто резонує в легенді «Три Марії». Центральний топос твору – Свята Софія, до якої здійснюють символічне паломництво крізь ніч три скривджені війною

українські жінки: сліпа, каліка і сирітка, усі – Марії. Твір алегоричний у своїй основі. І хоч ідеться про далеке минуле: авторка згадує набіги на Київ Батия й Едігея, описує криваві жнива кримського хана Менглі Гірея, який за намовою московського князя Івана III здійснив у 1482 р. похід на Україну, розорив Київ, спалив Печерський монастир, і тільки Софія, твердиня Мудрості, залишилася поруйнована, але вціліла [Королева 1942 : 68], – крізь подієву канву XV ст. палімпсестно прочитується драматична дійсність XX ст.: Київ, знесилений Першою і Другою світовими війнами, голодомором, більшовицькими репресіями, знищенням тисячолітніх духовних святинь, таких як Михайлівський Золотоверхий, Успенський собори, але були зруйновані у 1934–1941 рр. XX ст. Н. Королева не фіксує назв цих сакральних споруд, натомість стислими мазками виводить картину руїни, втіленої в символічному образі *«мертвої зими»*, що саваном лягла на *«на мертве місто»* [Королева 1942 : 65], виводить і узагальнений образ понівеченої Софії: *«Один бік церкви великої, мов широкі уста, до неба зітхають, другий – нищо в звалищах лежить грузом <...> що ціліще було геть-геть все покрадено»* [Королева 1942 : 68–69]. Втім, навіть сплюндрована й окрадена з первісної княжої величі, святиня не втрачає своєї духовної краси і сили притягувати до себе серця людей. Мистецька увага письменниці вилонює тонку пластику фресок, рожеві тони пасів, мінливу гру мозаїк у місячному сяйві. Саме до цього собору як до останнього прихистку надії поспішають у великодню ніч три українські Марії, і саме тут, у храмі, стається диво. Н. Королева описує його крізь призму світобачення найменшої Марійки. В її візії раптово оживають давні фрески, стіни Софії сповнюються світлом, співом ангелів: *«А у вівтарі перед престолом – довгастим, мурованим, як гробниця, – світла, світла! <...> Довкола престола – тих Божих Ангелів, як зорь на небі! <...> “Днесь спасеніє миру бисть” – саме виводить “веселковий” Ангел, й Марійці здається, що той спів підносить її від землі, мов крила. – “Яко воскрес, воскрес Христос”... – хвилию прибоа летять у відповідь тисячі радісних ангольських голосів»* [Королева 1942 : 70–71]. Непомітно для читача земна дійсність перетікає в небесну, – і вже не

три згорьовані українські Марії, а три євангельські мироносиці припадають навколішки перед Орантою [Королева 1942 : 71]. Диво стає реальністю, адже це не проста, а великодня ніч. Твір має відкритий фінал, сповнений надії на воскресіння всіх святих, зруйнованих війною. Через тонку мову символів і алегорій Н. Королева постулює тезу незнищенності духовної сутності українського народу всупереч будь-яким історичним випробуванням. Її уособлює центральний образ Софії – мозаїка Богородиці-Оранти. «Велика-велика», «на стіні дрібними зірочками-камінчиками “вигантована”», вона і є тією «Стіною Нерушимою», що «стало на молитві за весь люд хрещений перед Господом стоїть» [Королева 1942 : 68]. І не можна знищити те місто, той народ, який має таку Заступницю.

Суголосна ідея притаманна й художнім творам Віри Вовк. Софія Київська – центральний образ її поетичної топіки, символ України, її моральний маєстат, її совість. Найімовірніше, вона і є той «храм» із «Вітражів», що «згуцується до символу й дивиться...» [Вовк 2001 : 164] у саму глибину душі тисячолітнім поглядом Софійської Богоматері. Загалом, топос Софії у текстах Віри Вовк зазвичай співвіднесений з іпостассю Оранти – захисниці столиці й України. Благаючи для Батьківщини захисту «від старих і нових джінгісханів» [Вовк 2019а : 42], лірична героїня звертається до київської святині, персоніфіковано називаючи її: «Софійська княгине», «Премудрости Дочко», «Оранто». Художній зір авторки виловлює такі риси мозаїчного образу Богоматері, як «постійна» молитовна постава [Вовк 2019а : 42], піднесені до неба «руки нетлінні» [Вовк 2002 : 172], «суворий погляд» [Вовк 2001 : 164], вуста, стиснуті «в мовчазнім молінні» [Вовк 2002 : 172], стопи, під якими «кришаться <...> довгі століття» [Вовк 2002 : 172], «омофор», «сині шати» [Вовк 2002 : 172], «кризи» [Вовк 2012 : 20]. Постать Оранти водночас велична і прекрасна, по-родинному близька й недоступна, священна. Вороги «німіють» перед її красою [Вовк 2002 : 172], душа ж поетеси, навпаки, сповнюється миром від усвідомлення (навіть за океаном!) молитовної опіки Покровительки рідної землі: «Мій стіл огортає любовно / Оранта Святої Софії, / Благословить мої книги / І всіх мені рідних на світі»

[Вовк 2021 : 18]. Як символ Києва й України образ Оранти імпліцитно втілює також найсокровенніші прагнення авторки – повернутися на Батьківщину, відчуті її красу поглядом, дотиком, серцем. В уяві Віри Вовк простір рідної землі сакралізується, співвідноситься з топосом храму. У пророчих снах лірична героїня спинається «драбиною Якова, / як колись по риштунках / до Оранти Софійського собору, / щоб дотиком відчути / полум'я святости / на рубці її ризи» [Вовк 2012 : 20]. Містка метафора «дотик до полум'я святости» алюзіє актуалізує не лише семантику біблійного контексту, а й має фактографічну основу в біографії письменниці. Зокрема, у «Спогадах» Віра Вовк так описує один зі своїх перших візитів до Києва у 1960-х рр.: «З археологом Григорієм Логвином я ходила по історії Києва: по Хрещатій долині, Володимирській горі <...> У Софійському соборі ми спиналися по колихливих риштунках аж під склепіння Оранти: я дотикалася своїми пальцями святих мозаїк, а Григорій Логвин зі сльозами на очах відчитував грецький напис довкола Богородиці: “Бог посеред неї, і не порушиться; Бог помагає їй день у день”» [Вовк 2003 : 185].

Сакральна семантика непорушної стіни, твердині особливо виразно втілена в поезіях Віри Вовк, присвячених драматичним подіям недавньої історії України. «Благай за нас, Богородице, / Стіно Незрушима!» [Вовк 2014 : 9], – молитовно звертається до Софійської Богоматері лірична героїня збірки «Майдан», раптово помітивши, як «з Півночі суне» новітній «хрестоносний похід / Звичаю нас навчати», а «Юродивий Распутін / Прагне імперії...» [Вовк 2014 : 9]. Як і Н. Королева, Віра Вовк відчитує в реаліях сьогодення палімпсести суголосних подій минулого, констатуючи, що так, як колись у XIII–XV ст. Київ дрижав перед навалами татаро-монгольських орд, він і тепер, в XXI ст., здригається від зазіхань північної орди. Однак поетеса щиро вірить у «найбільшу велич Софійської Оранти, що міцніша за всіх Распутинів-Путинів» [Вовк 2022 : 54]. Найбільша святиня українського народу, образ Софійської Богоматері мав, за задумом авторки, стати смисловим ядром майбутнього твору про історичну місію рідної землі. Про це йдеться в книзі «Героїка», присвяченій подіям сучасної

російсько-української війни. Подібна риторика, консолідована довкола образу Оранти, відлунує й у написаній десятиліттями раніше драматичній поемі «Іконостас України». Особливо промовиста кінцівка твору. Це своєрідна поетична молитва-благання про кращу долю рідної землі, звернена до Богородиці-Оранти: *«Стіно Незрушима! Вже тисячу літ / підносиш руки нетлінні <...> / Скільки наїзників серед храму / німіло перед твоєю красою <...> / Скільки лихоліть перекотилося / по твоїм серці, Оранто! <...> Але ти – Стіна Незрушима, / а ми – твій народ, синьошата! <...> Випроси в свого Сина / дар чудесний, / щоб по страстях розквітли для нас / воскресні весни!»* [Вовк 2002 : 172]. Останні рядки поеми стали пророчими, адже твір побачив світ за кілька років до здобуття Україною незалежності.

Варто зазначити, що топос Софії в художніх текстах Віри Вовк конкретизований не лише в іпостасі Оранти. Цей образ метонімічно втілюють і такі компоненти інтер'єру святині як куполи і дзвони. *«Бані»*, осяяні сонцем [Вовк 2000 : 142], символізують духовне світло й моральну велич, натомість дзвони, які *«голосять»* істину [Вовк 2014 : 24, 57], репрезентують мову сумління, заклик остороги і хвали. Усі ці деталі, в підсумку, формують єдину архітектоніку сакрального простору Софії Київської, характеризуючи її не лише як географічний об'єкт, а й як могутній локус пам'яті: національної, генетичної, культурної.

Невід'ємним елементом історичної топіки столиці, свідком величі і слави княжої держави постає у творах Віри Вовк і головна в'їзна брама до міста – **Золоті ворота** з надбрамною церквою Благовіщення, пам'ятка XI ст. Авторка виводить цей образ в однойменній поезії «Золоті ворота», знову ж таки гармонійно сполучаючи контексти минулого й сьогодення. Так, на початку твору лірична героїня бачить центральну браму міста в первозданній красі, називає *«перлиною столиці в її серцевині»*, *«знаменою слави»*, увінчаним *«церквою, що сяє горбами»* [Вовк 2015 : 130]. Воднораз наприкінці твору художній зір переноситься з легендарної дійсності XI ст. у героїчні події ХХІ ст., в дні найгарячішого протистояння на Майдані, непорушним очевидцем якого постають тисячолітні Золоті ворота. Усвідомлюючи всю вагу подій, поетеса звертається до святині

молитовно-пророче: *«Золоті ворота – наше знамено слави <...> / Розкрийте тепер широко надбрамну наву, / Для героїв Донбасу, для хлопців Майдану»* [Вовк 2015 : 130].

Цікаво, що топос Золотих воріт виписаний у Віри Вовк не лише в історичному, а й у міфологічно-легендарному ключі, зокрема згаданий у повісті «Останній князь Звонимир», головний герой якої асоціює себе з нащадком легендарного *«Михайлика з потужним списом, на якому, наче перце, аж до Царгорода ніс Золоті Ворота»* [Вовк 2011 : 489].

Подібний легендарний контекст інтерпретації Золотих воріт втілений у творчості Наталени Королевої. Письменниця називає їх по-літописному стилізовано: *«Золота Брама»* [Королева 1942 : 64], проводить асоціативну паралель із Золотою брамою в Єрусалимі [Королева 1942 : 67] й штрихами описує такі деталі вигляду пам'ятки, як кована фактура [Королева 1942 : 64], вежа [Королева 1942 : 64], *«зображення Благовіщення»* на надбрамній церкві [Королева 1943 : 47]. Втім, у центрі уваги Н. Королевої постає не стільки краса й могутність споруди, скільки символічне зображення архангела Михаїла на брамі. Його образ є смисловою домінантою в інтерпретації топосу Золотих воріт, подібно, як образ Оранти у Віри Вовк – символічним репрезентантом Софії. В «Легендах старокиївських» постать архангела прикметно виписана в оповіданні «Михайлик», а також у творі «Три Марії». Цікаво, що й сама столиця названа не інакше, як *«містом Золотого Архангела»* [Королева 1942 : 64]. Письменниця вміло стилізує мову і виклад киеворуських літописів. Наводить архангельське чудо врятування Києва від орд хана Батия, суголосне літописному чуду спасіння краю від половців у 1111 р.: *«З Брами ж Золотої, з-над вежі Золотобрамської, де святий Архангел на варті стояв, – випав з рук Михайлових золотий меч. І перед Батисвим конем до половини лезо в землю встромилось <...> Хитнувся в сідлі грізний хан <...> І відступив, заборонивши руйнувати місто Золотого Архангела»* [Королева 1942 : 64].

Знаменно, що золотий колір в текстах Н. Королевої є характерним маркером не лише Золотих воріт, а й усього Києва, його сакральної топіки: осінніх лаврських садів, пшеничних полів, осяяних сонцем церковних бань, а також символічним маркером України – золотого краю

Золотого архангела [Королева 1943 : 29]. Це ілюструє легенда «Михайлик», центральний образ якої – постать архангела Михаїла із Золотих воріт – переростає в місткий символ захисника держави від давніх і сучасних завойовників. Вдаючись до літописного контексту, Н. Королева інтерпретує апокрифічну оповідь про ангелів-охоронців країн і архангела Михаїла як опікуна України, Києва. Осмислює й тему боротьби зла і добра, втілену в історії держави як віковичне протистояння двох народів – скитського й архангельського. Провіденційно-промовисто звучать рядки: *«Ворог Відвічний, той, кого Архангел зверг у Питьму <...> до сусідньої з Архангельською країни дібрався. Там скитський нарід, що прийняв його, як гостя, навчив жорстокости, безжальности, помсти і злоби та жадоби до влади»* [Королева 1943 : 30]. Проіннятий символікою сюжет легенди висвітлює драматизм протистояння добра і зла в історії України. Все ж, незважаючи на підступність ворогів і зраду співвітчизників, авторка декларує віру в перемогу добра й охоронну руку Золотого Архангела в долі народу [Королева 1943 : 33].

Цікаво, що Золоті ворота в текстах Н. Королевої виписані не лише як архітектурний об'єкт. Вони постають і як ідеальний, ще не втілений проект майбутньої міської брами в уяві князя Ярослава Мудрого [Королева 1943 : 47], і як особливий локус, символ брами Небесного Царства у візії сліпої жебрачки Марії [Королева 1942 : 67]. Співвіднесена з іпостассю архистратига Михаїла, ця пам'ятка трактується також як символ Божого захисту української землі. В усіх наведених контекстах топос Золотих воріт набуває виразної сакралізації й історичної актуальності.

Інша знакова споруда культурного простору столиці, становлення якої сягає у княжі часи (XI ст.), – **Києво-Печерська лавра**. У творах письменниць вона зображена на тлі дніпрові природи: осінньої, щедрої на плоди з *«обмолених Лаврських Садів»* [Королева 1942 : 6], чи весняної, великодньої, з ароматом *«бузків кадила»* [Вовк 2007 : 44].

У текстах Наталени Королевої Лавра – це збірний образ. На відміну від Софії, Золотих воріт, він окреслений насамперед не як комплекс будівель, а виписаний через образи людей, *«праведних тих ченців Лаврських»* [Королева

1942 : 67]. На основі давньоукраїнських патериків сюжетів письменниця вибудовує художні оповіді про лаврських старців Антонія й Феодосія, малярів Григорія і Аліпія, затворника Ісаакія, які своїм життєвим подвигом освячували місто і край. Зображаючи їх, Н. Королева виводить храми душ, із яких, власне, й будується Божий храм як святиня.

Не оминає увагою авторка й деталей архітектури Лаври. З її споруд згадані монастирська трапезна, келії, бібліотека, майстерні, детально висвітлена праця іконописців, їхні робітні, приладдя, адже сама Н. Королева свого часу студіювала малярство. Накладає відбиток і її професійний досвід як археолога, яка брала участь у розкопках давнього Києва. Так, особливої реалістичності додають образу Лаври описи ікони *«Влахернитиси»*, копії грецької *«Влахернської Оранти»* [Королева 1942 : 72], чи унікальної *«водяної клепсидри»*, дарунка монастирю від Ярославової княгині Ірини [Королева 1942 : 79]. Загалом, багато самотніх фактів – археологічних, легендарних і літописних, поєднуючись, творять єдиний матеріально-предметний і духовно-аксіологічний топос Києво-Печерської лаври.

Цікаво, що, відтворюючи його, письменниця не описує сакральних споруд комплексу. Віра Вовк же, натомість, концентрує свою увагу власне на них. У полі художнього зору авторки – дві лаврські святині: Успенський собор і дзвіниця. Їхні образи самотньо відображені в віршах *«Матері і Лаврська дзвіниця»*, *«Лаврська дзвіниця»*. Неодмінною особливістю інтерпретації цих топосів є впізнаване пейзажне тло: Дніпро, його пагорби, схили. Так, уже під час першої зустрічі зі столицею в уяві Віри Вовк закарбувався вид із Володимирської гірки *«на достойні бані Лаври, що хоронять у своїх печерах нетлінне тіло Нестора...»*, й на *«широкоплинний Дніпро»* [Вовк 2003 : 185] – і ця картина неодноразово поставала в творах. Поетеса згадувала *«предвічні води»*, які *«колишуть на хвилі Володимира хрест і собори столиці»* [Вовк 2015 : 122], *«біловиду»* лаврську дзвіницю [Вовк 2000 : 119], яка височіє *«маяком не зеленій горі»* [Вовк 2019а : 44], а глибоко в печерах ховає *«моці святі»* [Вовк 2019а : 44]. Не оминала увагою й трагічної долі головної лаврської святині – Успенського собору,

контрастно зображаючи поряд зі *«стрункою, величною»* [Вовк 2019а : 44] дзвіницею *«згарище / старої, достойної церкви»* [Вовк 2000 : 119], *«Успенського дива»* [Вовк 2000 : 226] – пам'ятки в XI ст., підірваної за таємним наказом в 1941 р. Роздуми про цю трагедію в контексті історичних подій XX ст. актуалізували в слові сакральний контекст новітньої Голготи: *«... Розплавлені стигми Голготи / Злітають жарптицями маку / Із золота маківки на дзвіницях / На ребра Успенського дива, / На слід Десятинної церкви...»* [Вовк 2000 : 226].

Вдаючись до метафоричного письма й символічної «мови деталей», поетеса зуміла відтворити загальну картину духовної руїни атеїстичної доби: *«храмів з незрячими вікнами», «церков без іконостасів»* [Вовк 2019 : 14], *«бездзвонних дзвіниць»* [Вовк 2015 : 124], яка охопила й давні київські святині. Все ж, лірична героїня вірить, що, навіть фізично знищені, вони живі в пам'яті народу, навіть *«бездзвонні <...> голосять / про велич розкошисту княжу»* [Вовк 2015 : 124] і моляться *«нашою мовою»* [Вовк 2000 : 199] про кращу долю рідної землі. Цю ідею стисло втілює вірш *«Матері і Лаврська дзвіниця»*. Зображаючи трагедію виснаженого голодомором і Другою світовою війною Києва з його спаленими святинями, Віра Вовк не втрачає надії на відродження духовної сили українства. Цю семантику передають символічні образи весняної природи: *«бузку»* з дніпрових круч [Вовк 2000 : 119], шестигранного *«колосу пшениці»*, що *«по голоді / Виріс собі, несіяний»* [Вовк 2000 : 119], і сповненої неземної надії фрески Благовіщення на єдиній уцілілій церковній стіні Успенського собору. *«Так і ви нас не можете стерти, / Як слід на піску, бо ми – той бузок, / Той колос плодючий, та благовісна лілея»* [Вовк 2000 : 119], – промовисто підсумовує лірична героїня. Її зір, мовби прозираючи в майбутнє, бачить силуети *«церков і дзвіниць»*, які *«воскресают у вічності»* [Вовк 2002 : 131], з-поміж них – і Успенський собор Києво-Печерської лаври, що його *«піднесли два херувими крилаті, / (Як на малюнках старовинних літописів) / Перед престол Віковичного»* [Вовк 2000 : 119]. В наведених рядках криється віра поетеси в незнищенність сакральних вартостей народу.

Варто зазначити, що, окрім Софії, Золотих воріт і Лаври, у творах Наталени Королевої

і Віри Вовк згадані й інші сакральні споруди княжого Києва: Десятинна церква, храм Св. Ірини, церква Св. Миколая на Аскольдовій могилі (у Н. Королевої), Десятинна церква, Михайлівський собор, Андріївська церква (в Віри Вовк), утім ці образи менш частотні. Натомість топоси Софії Київської, Золотих воріт і Києво-Печерської лаври постають у текстах письменниць істотними компонентами сакрального простору столиці і криють у собі глибокий інтерпретаційний потенціал.

Висновки. Загалом, релігійно-філософська тематика, національна конкретика й ґрунтовна фактологічна основа – прикметні риси, що вирізняють, а водночас об'єднують твори Наталени Королевої і Віри Вовк. Обом авторкам сутнісно притаманне художнє осмислення історичного періоду княжої доби, репрезентантами якого є сакральні топоси давнього Києва, найвагоміші з-поміж яких: Софія Київська, Золоті ворота й Києво-Печерська лавра. Вони зображені не лише реалістично, як монументальні свідки княжої епохи, а й узагальнено-символічно, як опредметнені в реальності позачасові знаки пам'яті. Так, Софія постає сакральним центром Київської держави, уособленням її морального маєстату, Золоті ворота – символом княжої могутності, а Лавра – втіленням духовних традицій і культурних надбань. Прагнучи максимального повно висвітлити ці образи, письменниці відтворюють характерні деталі інтер'єру й фасаду споруд (мозаїки, ікони, куполи, стіни), а також залучають багату гаму відчуттів, які закарбувалися в пам'яті, як-от: запах бузку на схилах Лаври, гра світлотіней у соборі Софії, сенсоризація співу ангелів чи дотику до мозаїки Оранти.

Важливо, що в інтерпретації топосів Софії, Лаври й Золотих воріт значну роль відіграє біографічний контекст: праця історика-археолога, яка брала участь у розкопках древнього Києва (у Н. Королевої), та екскурсії історичним центром столиці з археологом Г. Логвином (у Віри Вовк). Завдяки цьому особистому досвіду «дотику» до української історії обидві письменниці, хоч і проживали за межами України, зуміли на диво глибоко відтворити в слові духовно-культурну сутність її національних святинь.

Водночас, якщо в Наталени Королевої характерним простором оприсутнення сакральних

топосів княжого Києва є легендарно-апокрифічний контекст прозової оповіді, то у Віри Вовк, навпаки, – образна, метафорично-символічна поетична мова. Якщо белетристика більше зосереджується на подіях давнини, стилізуючи мову й виклад літописів, то поетеса зазвичай зображає сучасні події, очевидцями і незримими учасниками яких постають персоніфіковані образи відомих київських святинь.

Загалом, і в Наталени Королевої, і в Віри Вовк пам'ятки XI ст. Софія, Лавра й Золоті

ворота органічно вписані в актуальне подієве тло XX–XXI ст., зокрема, зображені на фоні розрухи після Другої світової війни і сучасного російсько-українського протистояння. В усіх цих контекстах давні київські святині втілюють тривкість фундаментальних основ національного буття й історичної пам'яті народу. Будучи неодноразово руйновані впродовж століть, але вцілілі, збережені до сьогодні, вони символізують ідею незнищенності українського духу і його сакральних вартостей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вовк Віра. Бердо. Ріо-де-Жанейро : Contraste, 2019. 72 с.
2. Вовк Віра. Вогонь Купала. Львів : БаК, 2014. 140 с.
3. Вовк Віра. Героїка. Ріо-де-Жанейро – Львів : Колір ПРО, 2022. 88 с.
4. Вовк Віра. Зеніт. Львів: БаК, 2012. 102 с.
5. Вовк Віра. Знамено, повісті і романи. Львів : БаК, 2011. 520 с.
6. Вовк Віра. Ораторія хвали. Львів : БаК, 2015. 168 с.
7. Вовк Віра. Поезії. Київ : Родовід, 2000. 424 с.
8. Вовк Віра. Проза. Київ : Родовід, 2001. 448 с.
9. Вовк Віра. Ромен-зілля. Дніпропетровськ : Пороги, 2007. 66 с.
10. Вовк Віра. Спогади. Київ : Родовід, 2003. 456 с.
11. Вовк Віра. Театр. Київ : Родовід, 2002. 448 с.
12. Вовк Віра. Україні. Ріо-де-Жанейро: Contraste, 2019a. 56 с.
13. Вовк Віра. Яблуко на Спаса. Ріо-де-Жанейро : Contraste, 2021. 54 с.
14. Демська-Будзуляк Л. Простір пам'яті vs пам'ять місця (антологія «Воєнний стан»: культурна географія російсько-української війни). *Слово і Час*. 2025. № 1 (739). С. 71–83.
15. Еліаде М. Священне і мирське. Міфи, сновидіння і містерії. / пер. Г. Кьоран, В. Сахна. Київ : Основи, 2001. 592 с.
16. Копач О. Наталена Королева. Вінніпег : Накладом УВАН, 1962. 36 с.
17. Королева Н. Легенди старокіївські. Ч. I. Прага : Українське видавництво «Пробоем», 1942. 99 с.
18. Королева Н. Легенди старокіївські. Ч. II. Прага : Українське видавництво «Пробоем», 1943. 77 с.
19. Кримський С. Під сигнатурою Софії. Київ : КМ Академія, 2008. 367 с.
20. Мишанич О. Дивосвіти Наталени Королевої. *Королева Н. Предок. Легенди старокіївські*. Київ : Дніпро, 1991. С. 633–653.
21. Нора П. Теперішнє, нація, пам'ять / пер. А. Рєпи. Київ : Кліо, 2014. 272 с.

REFERENCES

1. Vovk, Vira (2019). Berdo [Berdo]. Rio-de-Zhaneiro : Contraste. [in Ukrainian].
2. Vovk, Vira (2014). Vohon Kupala [Kupala fire]. Lviv : BaK. [in Ukrainian].
3. Vovk, Vira (2022). Heroika [Heroic]. Lviv : Kolir PRO. [in Ukrainian].
4. Vovk, Vira (2012). Zenit [Zenith]. Lviv : BaK. [in Ukrainian].
5. Vovk, Vira (2011). Znameno, povisti i romany [Banner, stories and novels]. Lviv : BaK. [in Ukrainian].
6. Vovk, Vira (2015). Oratoriia khvaly [Oratory of praise]. Lviv : BaK. [in Ukrainian].
7. Vovk, Vira (2000). Poezii [Poetry]. Kyiv : Rodovid. [in Ukrainian].
8. Vovk, Vira (2001). Proza [Prose]. Kyiv : Rodovid. [in Ukrainian].
9. Vovk, Vira (2007). Romen-zillia [Chamomile potion]. Dnipropetrovsk : Porohy. [in Ukrainian].
10. Vovk, Vira (2003). Spohady [Memoirs]. Kyiv : Rodovid. [in Ukrainian].
11. Vovk, Vira (2002). Teatr [Theater]. Kyiv : Rodovid. [in Ukrainian].
12. Vovk, Vira (2019a). Ukraini [For Ukraine]. Rio-de-Zhaneiro : Contraste. [in Ukrainian].
13. Vovk, Vira (2021). Yabluko na Spasa [An apple for the Savior]. Rio-de-Zhaneiro : Contraste. [in Ukrainian].
14. Demska-Budzuliak, L. (2025). Prostir pamiati vs pamiat mistisia... [Space of Memory vs Memory of Place...]. *Slovo i Chas*, 1, 71–83. [in Ukrainian].
15. Eliade, M. (2001). Sviashchenne i myrske. Mify, snovyddinnia i misterii. [Sacred and Profane. Myths, Dreams and Mysteries]. (Koran, H. & Sakhno, V., Trans). Kyiv : Osnovy. [in Ukrainian].
16. Kopach, O. (1962). Natalena Koroleva [Natalena Koroleva]. Vinnipeg : Nakladom UVAN. [in Ukrainian].

17. Koroleva, N. (1942). *Legendy starokyivski* [Ancient Kyivan Legends]. P. 1. Praha : Proboiem. [in Ukrainian].
18. Koroleva, N. (1943). *Legendy starokyivski* [Ancient Kyivan Legends]. P. 2. Praha : Proboiem. [in Ukrainian].
19. Krymskyi, S. (2008). *Pid syhnaturoiu Sofii* [Under the Cipher of Sophia]. Kyiv : VD "KM Akademiia". [in Ukrainian].
20. Myshanych, O. (1991). *Dyvosvity Nataleny Korolevoi* [The Amazing Worlds of Natalena Koroleva]. In N. Koroleva, *Predok. Lehendy starokyivski* (pp. 633–653). Kyiv: Dnipro. [in Ukrainian].
21. Nora, P. (2014). *Teperishnie, natsiia, pamiat* [Present, nation, memory] (Riepa, A., Trans). Kyiv : KLIO. [in Ukrainian].

YU. N. HRYHORCHUK

PhD in Philology, Junior Researcher at the Department of Ancient Ukrainian Literature, Shevchenko Institute of Literature of National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine
E-mail: yuliahryhorchuk@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-9359-1334>

**SACRAL TOPOS OF PRINCELY KIEV IN THE WORKS OF NATALENA KOROLEVA
AND WIRA WOWK: ASPECTS OF INTERPRETATION**

The article is devoted to the analysis of the interpretation of the sacred topos of princely Kyiv in the works of Natalena Koroleva and Wira Wowk. Special attention is focused on the study of the artistic reception of St. Sophia of Kyiv, the Golden Gates, and the Kyiv Pechersk Lavra. It is emphasized that these structures are described not only as artifacts of sacred art, but primarily as meaning places of memory, capacitors of cultural and spiritual meanings.

It is noted that the most frequently mentioned topos in the texts is Sophia of Kyiv. This is a multi-valued symbol that represents the sacred center of Kyiv and Ukraine. In N. Koroleva's prose, he personifies a spiritual alternative to the world of evil, a metaphysical hope for resurrection from ruin, embodied in the vision of myrrh-bearing women. In the poetry of Wira Wowk, he reflects the idea of protection, God's powerful care over Ukraine, personified in the image of the Virgin Mary-Oranta.

The artistic images of the Golden Gates (a symbol of princely power) and the Kyiv-Pechersk Lavra (the embodiment of the country's cultural heritage) are also original. The first is described through a legendary-apocryphal basis, the second through images of temples: the Assumption Cathedral, the bell tower (in Wira Wowk), as well as through the figures of monks of the Kyiv-Pechersk Monastery (in N. Koroleva).

At the same time, it was noticed that N. Koroleva mostly interprets events from the historical past of the country, interprets the plots of the Paterik, and stylizes the language and presentation of the chronicles. Wira Wowk, on the other hand, depicts current events of our time, involving biblical intertextuality, metaphorical writing, and symbolism.

It has been established that the basis of the artistic interpretation of the images of Sophia, the Lavra, and the Golden Gates in the works of both writers is historical parallelism, a comparison of the time planes of the 10th century and the 20th–21st centuries. In this context, the sacred topos of princely Kyiv represent the idea of the indestructibility of the Ukrainian people and their spiritual values in the crucible of dramatic trials of the past and present.

Key words: Natalena Koroleva, Wira Wowk, sacred topos, text, interpretation, image, symbol.

Дата першого надходження рукопису до видання: 19.08.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 16.09.2025
Дата публікації: 30.10.2025